

GERMUSKA PÁL

VÖRÖS ARZENÁL

Magyarország részvétele a nemzetközi hadiipari együttműködésben a KGST keretei között

(1956-os Intézet–Argumentum Kiadó, Budapest, 2010. 312 o.)

Örvendetes módon a Magyarország 1945 utáni történetével foglalkozó történetírás manapság reneszánszát éli. A rendszerváltás óta sorra alakulnak és működnek azok a jelenkor-kutató műhelyek, amelyek egyik legfontosabb feladata a levéltárakban fellelhető, 1990 után egyre könnyebben hozzáférhető, igen jelentős mennyiségű forrásanyag segítségével a korszak történetének szakszerű feldolgozása, és az eredmények közzététele. Emellett pályázati forrásból támogatott kutatócsoportok is foglalkoznak a témával. Nem ritka a korszak történetét különböző részdiszciplínák területéről vizsgáló szakemberek egy-egy fontosabb téma feltárására vállalkozó összefogása sem. Egy ilyen együttműködés keretében valósult meg a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos, valamint az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok anyagi támogatásával az a projekt, ami a Magyar Népköztársaság és a Magyar Néphadsereg a keleti blokk országaival történő és a Varsói Szerződés keretei között megvalósuló katonai és ennek kapcsán politikai–gazdasági együttműködését vizsgálta. A kutatások eredményeként látott napvilágot Germuska Pál kötete, és remélhetőleg a közeljövőben kézbe vehetjük a projekt témavezetőjének, Horváth Miklósnak, a Magyar Néphadsereg Varsói Szerződésbeli tevékenységét bemutató összefoglalóját. E munkák jelentőségét akkor mérhetjük fel igazán, ha figyelembe vesszük, hogy a Magyar Néphadsereg történetére vonatkozóan egy-egy nagyobb korszakot átfogó, a hadseregfejlesztés részleteit levéltári kutatásokon keresztül bemutató korszerű monografikus összefoglaló eddig Okváth Imre munkáján (Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956. [Debrecen], 1998.) kívül nemigen jelent meg.

Germuska Pál a XX. század második felének történetével foglalkozó fiatal történész generáció egyik legtehetségesebb képviselőjeként már több önálló kötet és tanulmány közreadásával bizonyította hozzáértését. E kötet előzményeként is több tanulmányt publikált például a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain. Jelen kötete hat nagyobb fejezetre bontva ismerteti legutóbbi, a magyar hadiipar történetére vonatkozó, több mint öt éves kutatómunkája első eredményeit. A szerző kötetét mintegy bevezetőnek szánja e hatalmas téma alapos feldolgozásához. Ahogy ő maga is fogalmaz: „átlátva az anyag mennyiségét és a tárgyalandók fontosságát, kiderült számomra: egy könyv kereteit szétfeszítené a KGST-együttműködésnek, a hadiipar szervezeti, szerkezeti változásainak és technológiai fejlődésének, valamint a fejlődő országokba irányuló magyar katonai exportszállításoknak az együttes tárgyalása. Jelen kötet tehát, ha úgy vesszük, egy sorozat első darabja, amely felvázolja és értelmezi a blokkon belüli nemzetközi gazdasági kontextust a további elemzésekhez.” Ebben a kötetben Germuska esősorban arra törekszik, hogy a Magyarországon eddig hozzáférhetővé vált dokumentumok segítségével árnyalt képet rajzoljon a KGST-együttműködésről, „egy konkrét ágazaton, a hadiiparon keresztül és főként magyar nézőpontból”.

A kötet forrásai elsősorban azok a szerző által újonnan feltárt levéltári állagok, melyek az elmúlt évtizedben váltak hozzáférhetővé és eddig még jórészt feltáratlanul heverték különböző magyarországi levéltárakban. Mivel az 1995. évi LXV., az államtitokról és a szolgálati titokról szóló törvény előírásai szerint csak az 1980 előtt keletkezett minősített iratok

váltak szabadon kutathatóvá, az 1980. január 1-je után keletkezettek pedig tételes felülvizsgálatuk után lesznek csak hozzáférhetőek, valamint a régint hatályon kívül helyező 2009. évi CLV. törvény 2013. június 30-ig tolta ki a minősített iratok felülvizsgálatának határidejét, a helyzet érdemben nem változott. Germuska ennek megfelelően csak részben férhetett hozzá az 1980 után keletkezett iratokhoz és a hadiipari együttműködés részletes vizsgálatára így csak eddig az időpontig nyílt módja. Az eddig közzétett és hozzáférhető nemzetközi és hazai politika-, gazdaság-, és hadtörténeti szakirodalom feldolgozása mellett a szerző első sorban a Magyar Országos Levéltár, valamint a Hadtörténelmi Levéltár és Irattár különböző fondjaiban végzett kutatásokat. Munkája során az MDP és MSZMP iratok, a Minisztertanács iratai, valamint a Honvédelmi Tanács/Honvédelmi Bizottság iratai mellett az Országos Tervhivatal, különböző minisztériumok és vállalatok, valamint a Magyar Néphadsereg iratanyagait tanulmányozta, és felhasználta a Központi Statisztikai Hivatal egykorú jelentéseit és kiadványait is. A kutatás legfontosabb forrásai azonban a KGST Hadiipari Állandó Bizottsága 1957 és 1979 között hiánytalanul rendelkezésre álló határozatai és jegyzőkönyvei voltak.

A *Bevezetés* után, a kötet első fejezete (*A nemzetközi hadiipari együttműködés csirái*) a KGST 1949. januári létrehozásától kezdve mutatja be a szovjet blokk országai hadiipari kooperációjának kezdeteit egészen a nemzetközi szállítások megindulásáig. Ugyancsak képet kapunk a magyar gyártású haditechnika exportjának kezdeteiről, valamint a KGST Sztálin halála utáni 1954–1955-ös újjászervezéséről. A második fejezet (*Az együttműködési keretek kialakítása*) a keleti blokkon belüli munkamegosztás kialakítását, a hadiipari együttműködés általános alapelveinek rögzítését, a KGST Hadiipari (Együttműködési) Állandó Bizottsága megalakulásának folyamatát (1956 nyara) mutatja be, valamint tárgyalja a KGST működésével kapcsolatban az 1960-as évek elején megfogalmazódó bírálatok, reformtervek kérdését. A harmadik fejezet (*A KGST és a Varsói Szerződés átalakítása*) részletesen tárgyalja a Varsói Szerződés szervezeti korszerűsítésének, a KGST és a VSZ közötti intézményi kapcsolatok létrehozásának kérdéseit, valamint az 1960-as évek elején elkezdődött viták és korszerűsítési kísérletek újabb folyamatait egészen 1969-ig. A negyedik fejezet

(*Közös érdek, nemzeti érdek*) az 1970-es évekre vonatkozóan vizsgálja az együttműködés már-már rutinszerű, de a nemzetek közötti konfliktusokat egyre gyakrabban előhozó folyamatát. Ebben az időszakban jelent meg két fontos probléma: a fejlődő országokkal kibontakozó katonai–hadiipari kapcsolatok, valamint az elektronikai és számítástechnikai fejlődés kérdése. Az ötödik fejezetben (*Széthulló együttműködés – az 1980-as évek főbb folyamatai*) a szerző – immár komoly forráshiánnyal küzdve – a VSZ és KGST-együttműködés utolsó évtizedének folyamatait igyekszik áttekinteni. Germuska kutatásai alapján megállapítható, hogy a kölcsönös egymásra utaltság és a feszülő érdekelletétek jellemezték ezt az időszakot. A hatodik, egyben utolsó fejezet (*Integrált hadiiparok*) mintegy összegzőként az eddig felvázolt együttműködés hosszú évtizedeinek értékelését tárja az olvasó elé. A szerző úgy véli: „a haditechnikai együttműködésnek kiemelt szerepe volt a KGST működésében, talán megkockáztatható az az állítás, hogy az a leghatékonyabban működő részét képezte a szervezetnek”.

A kötet végén egy igen tartalmas *Függelék* található, melyben a szerző kutatási eredményei alapján közzéteszi a KGST HÁB üléseinek helyét és időpontját egészen 1956 és 1983 között, a haditechnikai termékek egyes országokra vonatkozó gyártási specializációit és azok változásait 1958-tól 1985-ig. Germuska – dicséretes módon – az egykori forintértékek átszámításához a mai olvasó számára külön valorizációs táblázatot készített az 1950–1990. évekre. Ezekon kívül külön táblázat szerepel a függelékben a magyar hadiipari termelés és export mennyiségéről 1960 és 1989 között, valamint egy-egy ábra a KGST szervezeti felépítéséről az 1973. évi állapotnak megfelelően, és a hazai haditechnikai termelés szerkezetének változásáról 1963 és 1989 között. Ezután a hivatkozott források, szakirodalom és a kötetben szereplő rövidítések jegyzéke található, majd névmutató és képmelléklet zárják a kötetet. Ez utóbbiról megjegyzendő, hogy rendkívül jól egészíti ki a szöveget, hiszen az egyes fejezetekben előforduló haditechnikai eszközök itt előkereshetők és beazonosíthatók.

Összességében elmondható, hogy Germuska Pál új kötete hiánypótló, rendkívül nagy gondossággal és odafigyeléssel elkészített munka, amely jó szívvel ajánlható minden politika-, gazdaság-, vagy hadtörténésznek, de a nemzet-

közi kapcsolatokat kutató szakember, vagy a közelmúlt története iránt érdeklődő széles olvasóközönség is haszonnal forgathatja.

Solymosi József

M. SZABÓ MIKLÓS

A ZRÍNYI MIKLÓS KATONAI AKADEMIA TÖRTÉNETE 1970–1979.

(Zrínyi Kiadó Budapest, 2010. 278 o.)

A Zrínyi Kiadó gondozásában 2010 tavaszán megjelent Prof. Dr. M. Szabó Miklós ny. altábornagy, akadémikus, egyetemi tanár, a magyar katonai felsőoktatás 1945–1990 közötti időszakát feldolgozó negyedik kötete (az első kötet 2004-ben, a második 2007-ben, a harmadik 2008-ban jelent meg). *A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia 1970–1979 közötti történetét* gazdag levéltári források felhasználásával feldolgozó 278 oldalas kötet hadtörténeti, oktatástörténeti, szervezet- és kortörténeti értékeivel, kronologikus sorrendben, átfogó képet nyújt a hetvenes évek viszonylag nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb és konszolidáltabb nemzetközi és hazai viszonyok között működő Magyar Néphadseregéről és a katonai akadémiáról. Az öt fejezetből álló, igen értékes mű jól érzékeli és mutatja be, hogy a Magyar Néphadsereg soha nem tapasztalt korszerűsítési folyamaton ment át a 70-es években, ami hatalmas kihívást, s egyben megterhelést is jelentett a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia vezetéke, tanári, személyi és hallgatói állománya számára. A könyv szerzője ekkor már lelkes és aktív tagja volt az akadémia tanári állományának, s személyes megjegyzéseivel is rámutat, hogy mind a tanári kar, mind a hallgatók minőségi mutatói lényeges fejlődést értek el a korábbi évtizedekhez viszonyítva.

A könyv első fejezetében az olvasó az akadémia tevékenységét befolyásoló kül-, illetve belpolitikai viszonyok gazdag eseményeivel találkozhat. Minden hullámvásuk ellenére a külpolitikai viszonyok lényegesen kiegyensúlyozottabb, békésebb légkört biztosítottak az emberiség számára, mint az előző évtizedek. Az évtized közepére kicsúcsosodó enyhülési folyamat gazdag eseményeinek bemutatására a szerző jól hasznosítja *Fischer Ferenc*: A megosztott világ című, táblázatokkal színesített, nagy átfogó monográfiáját. Ebben az időben

megkezdődtek a több évig tartó szovjet–amerikai tárgyalások a stratégiai fegyverek korlátozásáról (SALT). Willy Brandt nyugatnémet kancellár új keleti politikát hirdetett meg. Henry Kissinger amerikai külügyminiszter 1971 nyarán lefolytatott pekingi titkos tárgyalásai eredményeként az európai és ázsiai enyhülés szinkronba került egymással. Az évtized harmadára az amerikai–vietnámi tárgyalások következtében véget ért a több éves háború és a béke helyreállítására a párizsi egyezmény – a magyarokat is érintő – Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottságot működtetett Dél-Vietnamban. Ugyanakkor a közel-keleti helyzetet a „sem béke, sem háború” jellemezte kisebb-nagyobb összecsapásokkal, támadásokkal. Ezek közül kiemelkedett az ún. „18 napos háború”, amelyet arab, majd izraeli sikerek, illetve patthelyzet jellemezett, s a világot megrázó következménye az „olajháború” kirobbanása volt. 1975 nyarán elindult a „helsinki folyamat”, de a következő évben Gerard Ford amerikai elnök a politika szótárából törölte az enyhülés szót, és helyébe a „békét erő által” fogalmat használta. A szovjet–amerikai viszonyban újra lehülés következett be, s a katonai erőviszonyokat 1979-re az „atompatt” kialakulása jellemezte. Mindezek a magyar belpolitikára is hatással voltak. Szabó professzor jól érzékeli, hogy a korábban bevezetett új gazdasági mechanizmus következtében még dinamikusabban fejlődött a magyar gazdaság. 1971–1975 között a nemzeti jövedelem évi átlagos növekedése elérte a 6,3 %-ot. Ekkor terjedt el a „gulyáskommunizmus”, a „friziderszocializmus” kifejezés. Azonban hamarosan érezhetővé vált a „magyar modell” felszámolására irányuló törekvés, miután Moszkvában elfogadták a KGST „komplex” gazdasági programját, amely a szocialista országok gazdasági rendszerének konzerválását szolgálta. Ehhez